

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ПЕРЕГЛЯД СУДОВИХ РІШЕНЬ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

CERTAIN ASPECTS OF ENSURING THE RIGHT TO REVIEW COURT DECISIONS DURING THE EFFECT OF MARTIAL STATE

Музиченко О.В., к.ю.н.,
доцент кафедри публічного права

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,

консультант суду
Верховний Суд

У статті досліджено актуальні питання реалізації конституційного принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень під час дії воєнного стану.

Констатовано, що наразі існує проблема у відновленні значного обсягу втрачених матеріалів кримінальних проваджень, що залишилися на тимчасово окупованих територіях. Зазначено про неможливість відновлення значного обсягу втрачених матеріалів кримінального провадження, що є перешкодою у реалізації права особи на апеляційний та касаційний перегляд судового рішення, ухваленого стосовно неї. У зв'язку з цим зроблено висновок щодо позитивних аспектів цифровізації кримінального провадження, зокрема активного наразі впровадження електронної судової справи, електронного суду тощо. Також зазначено, що у разі втрати матеріалів кримінального провадження корисними для відновлення є дані, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень. Зважаючи на викладене запропоновано внести відповідні зміни до кримінального процесуального законодавства щодо процесуального порядку перегляду судових рішень у разі втрати матеріалів кримінального провадження.

Крім того, зазначено, що через велику кількість кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, які часто розглядаються судами за процедурою *in absentia*, актуалізувалося питання щодо недосконалості нормативного регулювання цієї процедури, зокрема в частині забезпечення права особи на перегляд судового рішення у порядку спеціального судового провадження, ухваленого стосовно неї.

У зв'язку з цим, з посиланням на практику Європейського суду з прав людини, позицію Комітету Міністрів Ради Європи та думки науковців і практичних працівників, розглянуто питання щодо необхідності забезпечення перегляду вироку, ухваленого у порядку спеціального судового провадження, шляхом внесення відповідних змін до кримінального процесуального законодавства.

Ключові слова: апеляційне оскарження судових рішень, касаційне оскарження судових рішень, відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, спеціальне судове провадження, право на перегляд судового рішення.

The article examines the actual issues of implementation of the constitutional principle of ensuring appellate and cassation appeals of court decisions during martial law. It was established that there is currently a problem in restoring a significant amount of lost materials of criminal proceedings that remained in the temporarily occupied territories. It is noted that it is impossible to restore a significant amount of lost materials of criminal proceedings, which is an obstacle to the realization of a person's right to appeal and cassation review of a court decision made against him. In this regard, a conclusion was made regarding the positive aspects of digitalization of criminal proceedings, in particular, the currently active implementation of electronic court case, electronic court, etc. It is also stated that in case of loss of criminal proceedings materials, data contained in the Unified State Register of Court Decisions are useful for recovery. Taking into account the above, it is proposed to make appropriate changes to the criminal procedural legislation regarding the procedural procedure for reviewing court decisions in case of loss of criminal proceedings materials.

In addition, it is noted that due to the large number of criminal proceedings regarding war crimes, which are often considered by courts under the *in absentia* procedure, the issue of the imperfection of the normative regulation of this procedure has become topical, in particular in terms of ensuring the right of a person to review a court decision in the order of a special court proceeding adopted about her.

In this regard, with reference to the practice of the European Court of Human Rights, the position of the Committee of Ministers of the Council of Europe, and the opinions of scientists and practitioners, the issue of the need to ensure a review of the sentence passed in the order of special court proceedings by making appropriate changes to the criminal procedural legislation.

Key words: appellate appeal of court decisions, cassation appeal of court decisions, restoration of lost materials of criminal proceedings, special court proceedings, right to review a court decision.

Постановка проблеми. Актуальним є питання реалізації принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судового рішення в умовах воєнного стану у зв'язку із тимчасовою окупацією значної частини території України і втратою великого обсягу матеріалів кримінального провадження. Зважаючи на вказане виникають проблеми щодо можливості здійснення апеляційного та касаційного перегляду судових рішень за відсутності матеріалів кримінального провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти перегляду судових рішень у кримінальному провадженні досліджували такі вчені як Н. Р. Бобечко, О. С. Кашка, О. Ю. Костюченко, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, Н. П. Сиза, В. П. Шибіко та ін. Проте, малодослідженим є питання щодо забезпечення права на перегляд судового рішення під час дії воєнного стану.

Метою статті є дослідження окремих аспектів забезпечення права особи на перегляд судового рішення в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Статтею 2 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року закріплено право на оскарження в кримінальних справах, яке полягає у тому, що кожен, кого суд визнав винним у вчиненні кримінального правопорушення, має право на перегляд судом вищої інстанції факту визнання його винним або винесеного йому вироку. Здійснення цього права, у тому числі і підстави, на яких воно може бути здійснене, регулюється законом. Із цього права існують винятки для передбачених законом незначних правопорушень або коли відповідну особу судив у першій інстанції найвищий суд, або коли її визнано винною і засуджено після оскарження виправдального вироку [1].

Згідно з п. 5 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року кожен, кого засуджено за будь-який злочин, має право на те, щоб його засудження і вирок були переглянуті вищестоящою судовою інстанцією згідно із законом [2].

Відповідно до приписів п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції України передбачено однією із основних засад кримінального судочинства є забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [3].

Статтею 14 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» передбачено, що учасники справи, яка є предметом судового розгляду, та інші особи мають право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення [4].

Приписами ч. 2 ст. 24 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) гарантовано право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді [5].

При цьому як убачається з положень розділу V КПК України законодавець визначив чотири форми перегляду судових рішень, а саме: 1) провадження в суді апеляційної інстанції (глава 31); 2) провадження в суді касаційної інстанції (глава 32); 3) провадження за нововиявленими обставинами (глава 34); 4) провадження за виключними обставинами (глава 34) [5].

Отже, система перегляду судових рішень, передбачена чинним КПК України, складається не лише з апеляційного та касаційного провадження, а також з перегляду судових рішень за нововиявленими та виключними обставинами.

Слід зазначити, що хоча кримінальний процесуальний закон досить детально регламентує кожну із вищевказаних форм процесуального перегляду судових рішень, однак зважаючи на постійний розвиток суспільних відносин, а також сучасні реалії, що склалися у зв'язку з військовою агресією РФ проти України, наразі можемо констатувати недосконалість нормативного регулювання перегляду судових рішень у разі втрати матеріалів кримінального провадження у зв'язку з тимчасовою окупацією значних територій нашої держави, де залишилася велика кількість кримінальних проваджень, зокрема і тих, що були розглянуті в судах першої та апеляційної інстанції.

Тому у випадку оскарження судових рішень учасниками кримінальних проваджень в апеляційному або касаційному порядку, зокрема з посиланням на апеляційній/касаційній скарзі на порушення, допущені судами попередніх інстанцій, які потребують перевірки шляхом вивчення матеріалів кримінального провадження, виникають проблеми щодо можливості судами вищих інстанцій здійснення належної оцінки доводів скаржника в межах апеляційного/касаційного провадження та ухвалення за його результатами законного, обґрунтованого, вмотивованого та справедливого судового рішення.

У цьому аспекті слід зазначити, що питання відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження стало актуальним вже у 2014 році, а з лютого 2022 року ще більш актуалізувалося у зв'язку з окупацією значної частини територій нашої держави.

Не заглиблюючись у проблемні питання щодо процедури відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження необхідно лише зауважити, що у разі подання учасником кримінального провадження апеляційної чи касаційної скарги на судові рішення, матеріали за яким були втрачені, апелянт повинен звернутися із заявою про відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження до суду, який ухвалив рішення по суті. В іншому разі суд апеляційної чи касаційної інстанції буде позбавлений можливості здійснити апеляційний/касаційний розгляд кримінального провадження та ухвалити рішення за його результатами.

При цьому, слід зауважити, що під час апеляційного перегляду судових рішень апеляційний суд має повноваження повторно дослідити фактичні дані, що містяться у джерелах доказів та більш повно встановити фактичні

обставини кримінального провадження у разі втрати матеріалів, які розглядалися в суді першої інстанції та були покладені в основу ухваленого судового рішення, що переглядається.

Водночас, що стосується касаційного перегляду, то суд касаційної інстанції є судом права, а не факту. Так, згідно з приписами ст. 433 КПК України цей суд перевіряє правильність застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права, правової оцінки обставин і не має права досліджувати докази, встановлювати й визнавати доведеними обставини, що не були встановлені в оскарженому судовому рішенні, вирішувати питання про достовірність того чи іншого доказу. Відповідно до положень ст. 438 цього Кодексу підставами для скасування або зміни судових рішень при розгляді справи в суді касаційної інстанції є істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність та невідповідність призначеного покарання тяжкості кримінального правопорушення й особі засудженого. Перевіряючи доводи касаційної скарги, суд виходить із фактичних обставин, установлених судами. З будь-яких інших підстав касаційний суд не вправі втручатися в рішення судів попередніх інстанцій, а керується обставинами, установленими цими судами.

Тому, суд касаційної інстанції обмежений у відновленні будь-яких матеріалів чи інших фактичних обставин, що містяться у джерелах доказів, які мають значення для ухвалення рішення за результатами касаційного перегляду кримінального провадження, матеріали за якими втрачені і які не вдалося відновити або відновлено лише частину таких матеріалів.

Зважаючи на вищевказане необхідно є цифровізація кримінального провадження, зокрема активне наразі впровадження електронної судової справи, електронного суду тощо. Також, у разі втрати матеріалів кримінального провадження корисними для відновлення є дані, що містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Ще одним важливим питанням в аспекті забезпечення перегляду судових рішень є необхідність унормування в кримінальному процесуальному законі можливості перегляду вироку, ухваленого у порядку спеціального судового провадження.

Так через велику кількість кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів, які часто розглядаються судами за процедурою *in absentia*, актуалізувалося питання щодо недосконалості нормативного регулювання цієї процедури, зокрема в частині забезпечення права особи на перегляд судового рішення у порядку спеціального судового провадження, ухваленого стосовно неї.

Європейський суд з прав людини неодноразово наголошував на необхідності забезпечення права засудженої у порядку спеціального судового провадження особи на повторний розгляд справи. Така позиція Суду висловлена, зокрема у рішенні *SANADER v. Croatia* (№ 66408/12), ухваленому 12 лютого 2015 року, яке набуло статусу остаточною 6 липня 2015 року. У цій справі ЄСПЛ вказав, що вимога до засудженої в межах судового розгляду *in absentia* особи, яка не знала про переслідування та пред'явлене обвинувачення або намагалася уникнути правосуддя чи однозначно відмовилася від свого права бути присутньою в суді, з'явитися до національних судів і надати свою адресу в Хорватії під час кримінального провадження, аби подати клопотання про повторний судовий розгляд, видається непропорційною. Отже, ЄСПЛ установив, що правовий засіб згідно з підпунктом (3) пункту 1 статті 501 Кримінального процесуального кодексу ефективно та з достатньою певністю не гарантував того, що заявник матиме можливість повторного розгляду справи (пункт 94 рішення).

Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи № (75) 11 також наголошує на важливості забезпечення права особи на повторний перегляд вироку, ухваленого стосовно неї *in absentia*, у разі її з'явлення.

У цьому аспекті доречною є позиція, висловлена суддею Великої Палати Верховного Суду М. В. Мазуром про те, що на сьогодні частина третя статті 400 КПК України визначає повноваження суду поновити (за певних умов) строк на апеляційне оскарження, якщо таку скаргу подав обвинувачений, стосовно якого суд ухвалив вирок *in absentia*. Але доцільно або деталізувати в законі особливості перегляду вироку суду в апеляційному порядку за заявою такої особи, або визначити окрему процедуру нового розгляду цієї категорії справ [6].

Висновки. В аспекті дослідження питання щодо можливого порушення конституційного принципу забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду слід відзначити, що приписи кримінального процесуального закону необхідно доповнити положеннями про порядок перегляду судових рішень у разі втрати матеріалів кримінального провадження та неможливості їх відновлення або можливості лише їх часткового відновлення.

Також, нагальною є потреба у доповненні КПК України положеннями, що надають право особі на перегляд вироку, ухваленого стосовно неї у порядку спеціального судового провадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.04.2024).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : Пакт Орг. Об'єдн. Націй від 16.12.1966 р. : станом на 19 жовт. 1973 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 30.04.2024).
3. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 № 1402-VIII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 30.04.2024).
6. Суддя Великої Палати Верховного Суду Микола Мазур: «Якість судових рішень щодо воєнних злочинів зростає». Supreme Observer. 2024. 18 березня. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1574477/>